

A REFORMKOR HADIKULTURÁJÁRÓL

(*Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2005., 332 o.*)

A hadtudomány magyar történetének jeles kutatója, e sajátos köztes tudományterület mai „nagy öregje” mintegy eddigi munkásságának összegzéseként adta közre legújabb kötetét. A Magyar Tudománytörténeti Intézet közel fél-száz, más diszciplinák múltját felidéző mű megjelenítését követően örvendetes módon felvállalta a szoros logikai egységet jelentő másfél tucat tanulmány gondozását. Ezek a magyar reformkorszaknak nevezett, a gazdasági, társadalmi, politikai reformok kivívásáért folytatott küzdelmek korát jelentő negyedszázadot hozzák ember-közébe.

Ács Tibor három megközelítésben szól erről a mozgalmas időszakról, egyrészt a meglévő hadi adottságokat, másrészt a megújításra irányuló törekvéseket, harmadjára neves kortársak hadiszolgálatát vizsgálja. Bevezetőjében mindenesetre nyomatékosan hangsúlyozza: tanulmányai közrebocsátásával nem törekedett arra, hogy „a magyarországi reformkor hadikultúrája szintézisét” készítse el, célja ennél sokkal szerényebb, csupán az, hogy elősegítse „a korabeli magyar hadügyi reformtörekvések és hadikultúra értékeinek megismerését, áttekintését és elhelyezését.”

A vizsgált korszakkal kapcsolatos első tartalmi egység bevezető tanulmánya a reformkori európai és magyar hadikultúrával kapcsolatos nézeteket idézi fel a jelenkori fel-fogásokból kiindulva. Ezt követi a Habsburg Birodalom, és azon belül a magyar állam hadügyi szervezetének és a megreformálását célzó magyar törekvéseknek a bemutatása. Külön tanulmány foglalkozik a Magyar Tudós Társaság hadtudományhoz fűződő kapcsolatával, illetve a magyarsághoz legközelebb álló Károly főherceg elméleti és gyakorlati ténykedésének a magyar hadigondolkodásra gyakorolt hatásával. Ugyancsak ebben a szerkezeti egységben idézi fel a szerző a reformkori magyar katonaelméleti és hadtudományi irányzatokat, a Magyar Tudós Társaság első hadtudományi pályázatának nehéz megszületését és az adott időszak legjelentősebb haditechnikai újításának, a hadiröppentyűnek a kifejlesztésében játszott magyar szerepet.

A következő nagyobb egység önálló tanulmányai Széchenyi István, Kiss Károly, Tanárky Sándor, Mészáros Lázár, Raksányi Imre és Korponay János hadüggyel, hadsereggel, hadtudománnyal, hadiképzéssel kapcsolatos nézeteit mutatják be.

A záró szerkezeti egység végül Kisfaludy Károly, Batthyány Lajos és Petőfi Sándor 1804–1811, 1826–1831 és 1839–1841 közti, teljesen eltérő körülmények között teljesített császári-királyi katonáskodását idézi fel. Nem hallgatható el, hogy e két utóbbi, személyekhez kötött tematikus egység sokkal többet ad, mint amit címe ígér; az egyes történelmi személyiségek egész életútjával kapcsolatosan tartalmaz a korábbi ezredtörténetekre alapozottan bőséges (bár csak esetenként új, nem-egyszer azonban már korábbiól és más szerzőktől ismert) adalékokat.

A tartalmi kérdésekhez való fordulás előtt elsőként azt kell megemlítenie a recenzensnek, hogy a szép kiállítású, könnyen kezelhető kötet a kiadó intézmény részéről odaadóbb nyomdatechnikai és szakmai gondozást kívánt volna. Elsősorban nem az egyes tanulmányok bizonyos elemeinek az indokoltnál jelentősebb, bizonyára könnyen kiiktatható átfedéseire gondolunk: egyes tanulmányokon belül is előfordul, hogy ugyanaz a szövegrész, idézet vagy adat két közeli szövegösszefüggésben ismétlődik, ugyanaz az idézet adott oldalon a főszövegben és a lábjegyzetben is megjelenik. Ennél is bosszantóbb a számtalan pontatlanság mind a főszövegben, mind a lábjegyzetekben az idegennyelvű munkák megadását illetően, de többszörös névelírás is előfordul a főszövegben (pl. pontatlan a varasdszentgyörgyi határhozrend megnevezése, illetve Simbschen altábornagy nevének írásmódja, több alkalommal is. A jó néhány egyéb mellett a legördítőbb helyesírási tévedés a tartalomjegyzékben és az adott tanulmány címben egyaránt ismétlődő „Gondolkodók” szóalak ékezet nélküli, ráadásul ragozási hibás (!) megjelenése.

További hasonló aprólékos kifogások helyett forduljunk azonban a kötet tartalmi mon-

danivalója felé. Elsőnek azt kell leszögeznie a történész recenzensnek, hogy az egyes tanulmányok forrásbázisa és mondanivalójának kifejtése egyaránt erős hiányérzetet kelt benne a tekintetben, miért nem hasznosította a szerző a hazai történettudományi kutatások utóbbi másfél évtizedben közreadott olyan új felismeréseit, amelyek elsődlegesen Bényei Miklós, Molnár András, Ódor Imre, Poór János, Vizi László és jelen sorok szerény szerzője nevéhez kötődnek (még ha egy-egy alkalommal a Bényei- és a Zachar-hivatkozás fel is bukkan).

Bizonyára ebből a tényből fakad, hogy a szerző, meglepő módon, „a napóleoni hadikultúra irányzatait” a Habsburg Birodalomhoz való tartozás és az örökölt hadügyi elemek összessége előtt már első tanulmányában a reformkori „magyar hadikultúra eredői” közé sorolja. Ezt az állítását sem Fejér György bővebben idézett kortárs tanulmánya, sem Kiss Károly franciából történt koraabeli fordítása nem igazolja. Előbbivel kapcsolatosan a szerző is kénytelen azzal zárni (a recenzens számára egyébként általánosításával és hangvételével egyaránt elfogadhatatlan) mondandóját, hogy Fejér „sajnos anakronisztikus érveléssel védelmezi a nemesi kiváltságokat és a hadikultúra már régen elvult elemeit.”

A szerző megnevezése nélkül említett „Maximes de Guerre de Napoléon” című mű fordítása során Kiss Károly részéről tett, és Ács Tibor által is idézett megjegyzésekben, miként egyáltalán e mű közreadásában sem átvételt lát a recenzens, hanem éppen a magyar sajátosságokkal való szembesítésből fakadó továbbgondolkodást. Felfogásunk szerint az említett munka kiadása semmiképpen sem a minden szempontból idegen és távoli francia forradalom követésének szándékát jelentette, hanem – a francia ideológiai, majd hatalmi háborúk sorozata közepette, a Francia Császárság ellenében létrehozott Ausztriai Császárság létéből kiindulva – a magyarhoni gazdasági-társadalmi-politikai-kulturális harc hármas követelményrendszerének, az alkotmányos különállóságnak, a jogállamiságnak és az általános korszerűsítésnek hadügyi téren való megnyilvánulása volt. Állításunkat nem-hogy cáfolná, hanem éppen igazolja Tanárky Sándor idézett akadémiai székfoglalója: nála is pusztán a fenti magyar nemzeti törekvéseket tükröző továbbgondolkodás adott

részterületen való megjelenéséről van szó a hosszú háborús időszak elmúltával.

A fentebb jelzett történetírói teljesítmények mellőzése további következményeként a Habsburg Birodalom (vajon miért szerepel a címben Habsburg Monarchia?) hadügyi szervezeteivel kapcsolatosan a szerző, bár más művekre is hivatkozik, alapvetően Bencze László rövid összefoglaló tanulmányára támaszkodik. Ebből fakadóan számos, már ott is kifogásolt pontatlanság ezúttal visszaköszön. Csak néhányat említve: Gróf Ignaz Hardegg lovassági tábornok 1848-ban ugyan tényleg a császári-királyi Udvari Haditanács utolsó elnöke volt, de hivatala nem töltötte ki a sugallt módon a teljes reformkort.

Hasonlóan értelmezhetetlen a magyar felségterület főhadparancsnokságait illető felsorolásban a horvátországi helyett „az egyesyüli báni és varasdi” megnevezés átvétele, illetve az erősen félreérthető „magyarországi központi” jelző használata a budai főhadparancsnokság mellett, mivel az azonos jogállású volt a nagyszebeni erdélyi, a temesvári bánági, a péterváradai szlavóniai és a zágrábi horvátországi, valamint a nem magyar felségterületen működött hét további főhadparancsnoksággal.

Ugyanilyen pontatlanság átvétele a császári-királyi állandó hadsereg békelétszámának megadása, ugyanis az itt az akkor már egyébként betagolt katonai határőrvédelembeli alakulatok nélkül értendő. Még mindig átvett tévedés a sorgyalogezredekben már egyszer századonként elszámolt, csak hadihelyzetben különálló harcászati egységekké szervezett gránátoszászlóaljok újólagos önálló számbavétele.

Nem tételesem felróható hiba, csupán (!) szemléleti, amikor olyan állítással találkozunk, hogy „az ezredek állományában nem keverték a nemzetiségeket” és „ezeket az alakulatokat más népek és nemzetek körében állomásoztatták.” Ez a hadkiegészítési körletekből való kiállítás és a stratégiai megfontolásokból alapján a birodalom adott térségeiben történő állomásoztatás korabeli katonai logikájának teljes negligálása, sőt ami még rosszabb, nem létezett szándék tudatosan visszavetített, hamis sugalmazása. Ugyanez történik, amikor a szerző megtévesztő módon azt állítja, hogy „a legmagasabb rangú vezetők [...] az 1840-es években az arisztokraták, és a régi osztrák nemesekből kerül[ek] ki.”

Ezzel szemben a korszak 230 császári-királyi tábornoki méltóságú személyisége közül 108 hungarus volt, és már az 1792 előtt az állandó hadseregben tábornokságra emelt 311 magyarnak is csupán negyvennégy százaléka volt nemes, további tíz százaléka pedig egyenesen nemtelen származásúként emelkedett fel e társadalmi magasságba, vagyis többséget alkottak a mágnás származásúakkal szemben. Mivel pedig mindennek alapja egyedül a hadi teljesítmény, a harctéri helytállás volt, éppen ennek kiemelése lenne szükséges. Ugyanis az ő fiaik esetében sem lehetett ez másképpen, de azzal a fontos kiegészítéssel, hogy a korábbi közrendű származású magyar tábornokok kétharmada nemessé, vagy egyenesen mágnássá válhatott, a nemesi származásúak fele szintén magasabbra jutott, bekerült az arisztokráciába, és utódaik már ezzel az adott, de nem a középkorból örökölt, hanem egy-két nemzedékkel korábban kivívott társadalmi mobilitási előnnyel indultak.

Fel kell vetnünk továbbá, hogy a szerző nem csak az 1809-es győri csatát intézi el sommásan, hanem az annak alapforrását jelentő korabeli, német nyelvű, aprólékos feldolgozást, Kisfaludy Sándornak József nádor utasítására a kortárs hamisításokkal szemben megíratott művét is „ellentmondásosnak” nevezi, úgy látja és láttatja, mintha az „egyrészt az elavult nemesi felkelés apológiája, másrészt a Habsburg birodalom hadügye [...] súlyos hibáinak bírálata” volna.

Immár rövidebbre fogva a szót, csak jelezzük, nem tudunk mit kezdeni a szerzőnek azzal az állításával, hogy – 1830-ról szólva – az akkori események nyitánya magyar vonatkozásban is a júliusi francia forradalom volt, amely megrendítette a Habsburg Birodalom erejét is. E felfogásából fakadóan azon már nem csodálkozunk, hogy, a XIX. század egész első felére általánosítva, kétszer is azt állítja a szerző: „a cs. kir. (szerzői rövidítés!) hadsereg fő funkciója a birodalmi rendészeti feladatok ellátása volt: a belső elnyomás biztosítása, a nemzetiségi és szabadságmozgalmak elfojtása.”

Egyéb tévedéseket is kiszűrhetett volna a szerkesztő, például Kaposmérrei Mérey Sándor gróf nem „sümei főispán” volt, hanem természetesen Somogy vármegye főispánja.

A felfogásbeli különbségek további felidézésével és a becsúsztott (nagyobbrészt másoktól átvett!) hibák tételes sorjázatásával fel-

hagyva mindazonáltal fontosabbnak véli a recenzens, hogy hangsúlyozza az egybegyűjtött tanulmányok megjelentetésének fontosságát, felidézze a szerző feltétlenül figyelemre méltó érdemi mondanivalóját is. E tekintetben elsődlegesen azok a tanulmányok érdemelnek figyelmet, amelyek Ács Tibor korábbi alap kutatásait tükrözik, és röviden úgy foglalhatóak össze, hogy a Magyar Tudós Társaság katonatagjainak életművére, illetve más akadémiai tagok hadi vonatkozású állásfoglalásaira irányultak. Ennek során korán felismerte, hogy a francia háborúk hatására erősen fokozódott a hadtudomány iránti érdeklődés, sorra jelentek meg fordítások, átdolgozások, kompilációk, végül saját munkák, kéziratok és kiadványok egyaránt. Külön kiemelést érdemel, hogy alaposan tanulmányozta Széchenyi István gróf megjelent írásait, naplóját, leveleit és országgyűlési felszólalásait, amelyekből egybegyűjtötte a hadüggyel, hadsereggel kapcsolatos állásfoglalásait, még ha azok jobbára csak az 1809–1826 közti katonáskodásából fakadó tapasztalatait tükröző reflexiók is, a szerző szavaival „egyrészt általános tételek, [...] másrészt jobbító elképzelések,” illetve a nemesi felkelést illető bírálatok. Ugyanilyen következetességgel vette sorra a Magyar Tudós Társaság Matematikai Osztályába felvett, hivatásos katonából lett levelező és rendes tag elméleti és szakírói munkásságát, amely egyrészt a magyar katonai szaknyelv megteremtésére irányult, másrészt az alkotmányos nemzeti és polgári hadsereg, illetve polgárőrség létrehozását célozta.

Velük kapcsolatosan fontos felismerése, hogy nem csupán a mindig is emlegetett „szellemi hármast”, azaz Károly főherceg, Jomini és Clausewitz művei hatottak megtermékenyítőleg, hanem e három hadtudós műveit megelőzőn Heinrich Bülow 1799-ben Hamburgban megjelent hadelméleti alapműve is. Mindenesetre a távolabb működő hadtudósokkal szemben ismertség tekintetében jelentős előnnyel rendelkezett Károly főherceg, akinek 1806 óta sorra megjelenő hadászati, harcászati, majd hadművelési írásainak magyar fogadtatása, fordítása, megjelentetése és adaptálása, egy szóval: hatása tekintetében eddig ismeretlen mélységeket tár az olvasó elé a szerző. Ezzel világossá válik, hogy az uralkodóházbeli hadvezér és hadserevező elméleti munkássága az eddig ismertnél és feltételezettnél jóval jelentősebb hatást gya-

korolt a magyar kortársakra. Paradox módon ez egyúttal a reformkori országgyűlési viták érvrendszeréhez és ezzel az 1848-hoz vezető erjedéshez is erőteljesen hozzájárult, kiváltképp a különálló nemzeti és polgári hadsereg igényének a mind szélesebb körben felmerülő megfogalmazásával. E vonatkozásban Ács Tibor számos új adalékkal szolgál Szekér Alajos Joachim, Jung János, Zalárdi Jakkó László, Lakos János báró, Baricz György és Czecz János munkásságához is.

A szigorúnak látszó recenzius nem kerülheti meg, és nem is akarja megkerülni, hogy befejezésül külön kiemeljen két igazi gyöngyszemet az ezúttal közreadott tanulmányok közül. Az egyik a Magyar Tudós Társaság első hadtudományi pályakérdésének fordulat, sőt viszontagságos, részleteiben máig nem ismert, 1844–1850 közti története. A másik annak – a magyar szakirodalomban eddig elsikkadt – folyamatnak a részletes bemutatása, hogy miként váltak császári királyi (részben átmenetileg honvéd) tisztek 1808–1855 közt a hadiröppentyű (=rakéta) európai elterjedésének fontos szereplőivé, illetve mi-

lyen vitát folytattak 1847-től kezdődően a magyar hadtudománnyal foglalkozó tudósok ennek az új tűzfegyvernek a fontosságáról.

A kötettel kapcsolatos mondanivalónk végeére értünk. Zárásként, minden korábban említett és ezúttal említés nélkül hagyott ellenvetésen túllépve, egyértelműen az 1825–1848 közti időszak iránt érdeklődők figyelmébe ajánljuk e tanulmánykötetet, különösen pedig a köztörténetet értő, de a hadimúlittal kapcsolatosan kevés ismerettel rendelkező pályatársak és érdeklődők figyelmébe, mivel e tanulmányokból, melyek három tematikus egységben, három vonatkozásban járják körül a hadtudomány korabeli magyar történetét, olyan ismeretekkel gazdagíthatják tudásukat, amiket a szikár cím alapján nem is sejthetnek. Más szavakkal, Ács Tibor elérte tanulmánykötete közreadásának célját, valóban bevezeti olvasóit a talán általában legismertebb magyar negyedszázad mindeddig legkevésbé feldolgozott történelmi jelenségsorozatába, a hadikultúrába.

Zachar József

M. CHRISTIAN ORTNER

STURMTRUPPEN

Österreichisch-ungarische Sturmformationen und Jagdkommandos im Ersten Weltkrieg

Kampfverfahren, Organisation, Uniformierung und Ausrüstung

(Verlag Militaria, Wien, 2005., 320 o.)

Az utóbbi években világszerte megnőtt az első világháborús – elsősorban angol, német és francia nyelven megjelent – kiadványok száma. Számos tudományos igényű szakmunka, színes képes album, visszaemlékezés, korabeli napló kerül a könyvesboltok polcaira, amelyek megjelenésének az ad aktualitást, hogy a világégés kitörésének és lefolyásának 90. évfordulójához érkezett. Nincs ez másként Ausztriában sem. A bécsi Heeresgeschichtliches Museum és a Verlag Militaria közös kiadványainak sora nemrégiben újabb kötettel bővült. A fiatal szerző hazánkban is jól is-

mert, hiszen több, ebben a sorozatban napvilágot látott, hasonló album társszerzője, az osztrák Hadseregtörténeli Múzeum munkatársa, és az első világháború elismert szakértője.

A kötet témája napjainkban is igen időszerű: az eddig kevésbé ismert rohamcsapatok az osztrák–magyar hadsereg elit egységei közé tartoztak a Nagy Háborúban, amelyeket az 1915-től kialakult állásháborúban az ellenség akadályrendszerén történő átjutásra, támpontjainak, géppuskafészkéinek leküzdésére, árokrendszerének elfoglalására, felgöngyölítésére vetettek be. A szigorú szempontok alapján ki-